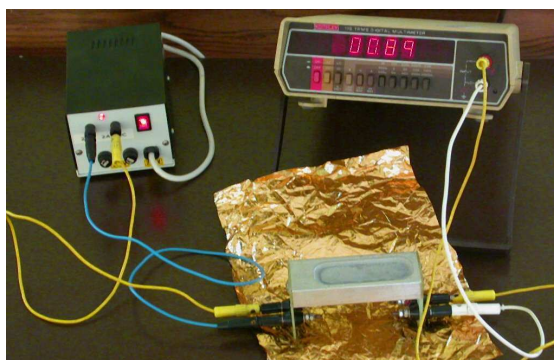

14. fejezet

Testek fűtési és hűtési kinetikájának tanulmányozása

A mérés eszközei és összeállítása

Tekintsünk egy testet, amely termikus (és csakis olyan) kölcsönhatásban áll (a sajátjánál jóval nagyobb hőkapacitású) környezetével, azaz hő formájában állandó energiatranszport zajlik le közöttük! Ha nincsenek termikus egyensúlyban (vagyis a test T_t hőmérséklete eltér környezetének T_k hőmérsékletétől), akkor a test melegszik vagy hűl. (Ha $T_t < T_k$, és emiatt a test nagyobb (hő)teljesítményt vesz fel környezetéből, mint amekkorát annak lead, tehát nettó hőfelvétele pozitív; ha $T_t > T_k$ a test környezetének leadott (hő)teljesítménye meghaladja az abból felvettét, vagyis nettó hőfelvétele negatív). A hőmérséklet mindaddig változik, míg a hőmérsékletek kiegyenlítődése meg nem teremti a termodinamikai egyensúlyt. Minél nagyobb az adott időpillanatban a test (előjeles!) nettó hőleadásának teljesítménye, hűlése ill. melegedése annál gyorsabb.

Minthogy a kinetikát a rendszer (hőtani) jellemzői határozzák meg, a kinetika analizéséből e jellemzőkre következtetni lehet.

A hőtranszport három jól ismert formájában (hővezetés, hőáramlás és hősugárzás) történő hőátadás teljesítményére jellemző, hogy a teljesítmény az első kettő esetében széles hőmérséklet-tartományban lineárisan függ a $T_t - T_k$ hőmérsékletkülönbségtől (és a test f felületétől)

$$\frac{\partial Q}{\partial t} = -\text{konst} \cdot (T_t - T_k),$$

míg a sugárzás esetében a hőmérsékletfüggés sokkal erősebb:

$$\frac{\partial Q}{\partial t} = -\text{konst} \cdot (T_t^4 - T_k^4).$$

(Megjegyzés: noha e feladatlapon a hőmérsékletet T -vel jelöljük (hogy a t időtől megkülönböztessük), az utolsó formula kivételével nem szükséges abszolút hőmérsékletet használni, a hőmérsékletet megadható $^{\circ}\text{C}$ egységben (a hőérzékelők gyári adatlapjain is leggyakrabban így szerepel).

Ha $(T_t - T_k)/T$ elég kicsi, akkor még a sugárzásos hőátadás is közelíthető a $T_t - T_k$ lineáris függvényével, így ilyen körülmények között közelítőleg a teljes hőtranszport teljesítménye is a $T_t - T_k$ lineáris függvénye,

$$\frac{\partial Q}{\partial t} = -\kappa' \cdot (T_t - T_k).$$

Itt a konstanst κ' -vel jelöltük, ez a három fajta hőcserére vonatkozó egyesített hővezetőképesség.

Ha a testet (külső forrásból származó energiával, pl. elektromos fűtőtest segítségével) még fűtjük is, akkor a hűlés/melegedés sebességét meghatározó energiamérlegbe természetesen a fűtés (pillanatnyi) teljesítményét is bele kell számítani. Ha a Q belső energia helyett rögtön a $T_t = Q/c$ hőmérsékletet vezetjük be az egyenletekbe,

$$\frac{\partial T_t}{\partial t} = \frac{P}{c} - \kappa \cdot (T_t - T_k),$$

ahol P a fűtés teljesítménye (J/s), c pedig a test hőkapacitása (J/K). Az egyenlet első tagja a fűtést írja le, ezért pozitív, a második a hűlést, ezért negatív. Ezt a differenciálegyenletet ebben a formában is könnyű megoldani, de a test melegedése/hűlése szempontjából tanulságosabb, ha az alábbi három, tovább egyszerűsített egyenletet vizsgáljuk.

Amikor a test hőmérséklete a környezetéhez hasonló, és csak éppen elkezdjük melegíteni, $(T_t - T_k)$ közel 0-nak vehető, így ettől a tagtól eltekinthetünk. Ebben az esetben

$$\frac{\partial T_t}{\partial t} = \frac{P}{c},$$

vagyis a hőmérséklet változása kizárólag azért következik be, mert a fűtőteljesítmény növeli a belső energiát. A melegedés első szakaszának képe tehát egy P/c meredekségű egyenes.

Ha a fűtést most kikapcsoljuk, a test melegebb, mint a környezete, viszont a fűtőteljesítmény 0. Ekkor a már ismert

$$\frac{\partial T_t}{\partial t} = \frac{\partial T_t - T_k}{\partial t} = -\kappa \cdot (T_t - T_k)$$

egyenlethez jutunk. Ennek megoldása egy exponenciális függvény (hiszen ez az a függvény, amelynek deriváltja saját magának egy konstansszorososa), a megoldás alakja

$$T_t = T_k + e^{-\kappa \cdot t},$$

ezt logaritmizálva

$$\ln(T_t - T_k) = -\kappa \cdot t.$$

Összefoglalva, a hűlési szakaszon a hőmérsékletkülönbség logaritmusának képe egy $-\kappa$ meredekségű egyenes.

Abban az esetben, ha a melegítést „végtelen” ideig folytatjuk, a hőfelvétel és a hőleadás egyensúlyba jut. Ebben az esetben a hőmérséklet elér egy konstans $T_{\max}$ egyensúlyi értéket. Vagyis, ha $T_t = T_{\max}$, $\frac{\partial T_t}{\partial t} = 0$, ezért

$$\kappa \cdot (T_{\max} - T_k) = \frac{P}{c}.$$

Ebből az összefüggésből $T_{\max}$ könnyen kiszámítható,

$$(T_{\max} - T_k) = \frac{P}{\kappa c}.$$

Az előző három eredmény birtokában megállapíthatjuk, hogy nem kell végtelen ideig melegíteni a testet ahhoz, hogy az egyensúlyi hőmérsékletét meghatározzuk, hiszen elegendő az előbb meghatározott két meredekséget elosztani egymással,

$$(T_{\max} - T_k) = \frac{P}{\kappa c} = \left(\frac{\partial(T_t - T_k)}{\partial t} \right) \Big|_{T_t \approx T_k, P > 0} \Big/ \left(\frac{\partial \ln(T_t - T_k)}{\partial t} \right) \Big|_{T_t >> T_k, P = 0}.$$

Az emberi test hőegyensúlyának fenntartásában a párologtatásnak (veritékezés) fontos szerepe van. Baleseti sérültek sugárzásos hőleadását gyakran a beteg mentőfóliába burkolásával csökkentik (pl. a hegyi mentők). A mentőfólia (alumíniumréteggel bevont műanyag hártya) az infravörös sugárzás nagy részét (kb. 80%) visszaveri, emellett az áramlásos hővesztéséget is mérsékli. Az emberi test hőszabályozásának e két lehetőségét vizsgáljuk most.

Méréseinkhez egy műanyag lábakon álló alumíniumtömböt készítettünk (a továbbiakban: a „test”). A test az alulról rácsavarozott teljesítményellenálláson (ellenállása 15Ω , amelynek hőmérsékletfüggése a vizsgált hőmérséklettartományban elhanyagolható) átvezetett árammal fűthető („FUTES” feliratú banánhüvelyek, a polaritás tetszőleges); hőmérsékletét a bele fűrt lyukban elhelyezett termoellenállással mérhetjük. Az alkalmazott termoellenállás hőmérsékleti együtthatója pozitív (ún. PTK termoellenállás), vagyis ellenállása hőmérsékletének emelkedésekor nő; polaritásérzékeny, csatlakozói a „TERM+” ill. „TERM” feliratú (piros ill. fekete) banánhüvelyek. A viszonylag rossz hővezetőképességű műanyag lábak megakadályozzák, hogy a hővezetés túlsúlyba kerüljön a hőcsere többi fajtájához képest.

Készülékünk a fűtés/hűlés kinetikájának tanulmányozására készült, ennek valóságos körülményeit jól modellezi. Éppen emiatt azonban nem várható el tőle, hogy a kinetikát befolyásoló paraméterek (pl. hőkapacitás, párologáshő) értékeit olyan pontosan meg tudjuk határozni, mint az ezek mérésére kifejlesztett speciális kalorimetriás módszerek.

Megjegyzések: A termoellenállás 175°C felett tönkremegy, ezért a biztonság kedvéért soha ne melegítse fel annyira, hogy $R(T)$ ellenállása jelentősen meghaladja a $2\text{k}\Omega$ értéket! A felmelegített testet mindig a lábainál fogjuk meg, különben égési sérülést okozhat! A test elektromos alkatrészei (pl. a termoellenállás) nem vízálló szigetelésűek, ezért azokra nem kerülhet víz, a testet (pl. hűtés céljából) ne tegye vízbe! A felmelegített test viszonylag lassan hűl le, ami sok idejét elrabolhatja, ezért a fűtés bekapcsolása előtt jól gondolja meg, nem maradt-e még valami szobahőmérsékleten elvégzendő teendője!

14.1. Feladatok

Eszközök: 1 db test, 1 db árammérő, 4 vezeték, 1 alumíniumfólia

1. Vegye fel a test fűtési kinetikáját! Csavarja a testet a hőleadást csökkentő fóliába, és mérje meg a termofeszültség $V(T)$ értékét szobahőmérsékleten! Ezután kapcsolja be a fűtést (kösse a fűtőellenálláshoz a 24V -os tápegységre csatlakozó kábeleket) 15 percre, és közben percenként mérje meg $V(T)$ értékét!
2. Mérje ki a test hűlési kinetikáját: az 1.1 pontban felmelegített testet fűtés nélkül hagyja a fóliában, és engedje hűlni 20 percig, ezalatt percenként mérje meg $V(T)$ értékét!
3. Távolítsa el a fóliát a testről (vigyázat, forró!), csap alatt teljesen hűtse le a testet, s törölje szárazra!
4. Pipettázzon 3cm^3 vizet a test tetején lévő hengeres bemélyedésbe, és – immár fólia nélkül – ismét melegítse addig, amíg a víz felforr (kb. 17 perc), és jegyezze a termofeszültségeket.
5. Ismét hűtse 15 percig a testet.
6. A víz felforrása miatt a második esetben 100°C értéknél megállt a melegítés, állapítsa meg az ehhez tartozó termofeszültséget! A szobahőmérséklet és a víz forráspontja közti különbség ismeretében állapítsa meg, hogy 1mV termofeszültség hány fok hőmérsékletkülönbségnek felel meg! Ennek alapján számítsa át az összes mért termofeszültség-értékeket fokokba ($T_t - T_k$)! A hűlési szakaszokon számítsa ki a hőmérséklet-különbség logaritmusát is!
7. Ábrázolja a hőmérséklet időfüggését a melegedési szakaszokon, és a hőmérsékletkülönbség természetes alapú logaritmusát a hűlési szakaszokon! Olvassa le a meredekségeket!
8. Mennyi a test egyensúlyi hőmérséklete szárazon, fóliába csavarva; és mennyi vizesen, fólia nélkül? Mi a különbség oka?